de yer aldı; Useyr b. Zârem (bk. Vâkıdî, II, 566-568) üzerine gönderilen otuz kişilik askerî birlikte bulundu. Hz. Peygamber, Medine üzerine yürümek için adam toplamakla meşgul olan yahudi lideri Hâlid b. Süfyân b. Nubeyh'i (İbn Sa'd'a göre Süfyân b. Hâlid'i) ortadan kaldırmak üzere tek başına onu görevlendirdi. Hâlid'i Nahle veya Urene'de bulabileceğini, ona güven verebilmek için gerekirse kendi aleyhinde rahatça konuşabileceğini söyledi. Abdullah, Hâlid b. Süfyân'ı Urene vadisinde buldu. Onu görünce içinde bir ürperti duydu. O sırada ikindi vakti girmiş olduğu için, Hâlid'e doğru giderken namazını ima ile kıldı. Kendisini, onun emrinde Peygamber'le savaşmaya gelen Huzâalı bir Arap olarak tanıttı ve Peygamber aleyhinde öyle şeyler söyledi ki Hâlid şimdiye kadar Muhammed'den böyle bahseden ve onunla savaşmaya bu kadar istekli olan bir adamla karşılaşmadığını itiraf etmek zorunda kaldı. Abdullah'ı yanından ayırmadı, akşam da kendi çadırında alıkoydu. Hâlid'in adamları dağıldıktan sonra bir fırsatını bulan Abdullah Hâlid'i öldürdü ve hemen uzaklaşıp bir mağarada gizlendi. Daha sonra da Medine'ye döndü, olanı biteni Hz. Peygamber'e anlattı. Peygamber ona bu olayın hâtırası olarak bir asâ verdi ve, "Bu kıyamet günü aramızda bir işaret olacak, sen cennette de bu asâya dayanacaksın" (*Müsned*, III, 496) dedi. Abdullah b. Üneys bu hâtırayı ölünceye kadar kılıcıyla birlikte taşıdı. Vefatında vasiyeti üzerine kefeni içine kondu.

Hicretin dördüncü veya altıncı yılında, muharremin 5'inden 23'üne kadar süren bu olay, Abdullah b. Üneys seriyyesi diye anıldı. Gizlice düşman içine giren müslümanların diğer müslümanlar aleyhinde konuşabileceklerine ve ima ile namazlarını kılabileceklerine delil olarak gösterilen (bk. Ebû Dâvûd, "Sefer", 20; Serahsî, I, 266-270) bu hadisenin kahramanı Abdullah, yakalandığı hummа yüzünden (bk. Vâkıdî, I, 117) Bedir Savaşı'na katılamamış, ancak Uhud başta olmak üzere sonraki bütün savaşlara iştirak etmiştir. Mısır'ın fethinde, Afrika savaşlarında da bulunmuştur. Abdullah, evinin Mescid-i Nebevî'ye uzak olması sebebiyle Hz. Peygamber'den, Kadir gecesini ihya edebilmek için Medine'ye hangi gece gelmesi gerektiğini sormuş, o da ramazanın 23. gecesini tavsiye etmiştir (bk. *el-Muvaṭṭaʾ*, "İʿtikâf", 12; Ebû Dâvûd, "Şehru Ramażân", 3). Bunun üzerine Abdullah her ramazanın 23. gecesi Medine'ye gelmiş, bu esnada Suffe veya Mescid-i Nebevî'de gecelediği için de **ashâb-ı Suffe***'den sayılmıştır. Abdullah b. Üneys'in 80 (699) yılında Şam'da vefat ettiği rivayet edilmekteyse de genellikle 54'te (674) Muâviye'nin hilâfet yıllarında öldüğü kabul edilmektedir.

Abdullah'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadisler, bazı sünenlerle *Müsned*'de (III, 495-496, 498) yer almıştır. Kendisinden de çocukları Atıyye, Amr, Damre ve Abdullah ile Câbir b. Abdullah hadis rivayet etmiştir. Hatta Câbir, sadece Abdullah'ın bildiği bir hadisi ondan öğrenmek için bir aylık yolculuğu göze alarak Şam'a kadar gitmiştir (bk. Buhârî, "ʿİlim", 19).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaṭṭaʾ, "İʿtikâf", 12; Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meġāzî* (nşr. M. Jones), London 1965-66 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-Kütüb), I, 3, 4, 117, 170, 391-395; II, 531-533, 566, 567-568, 686, 687; III, 908, 997; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkā v.dğr.), Kahire 1375/1955, IV, 619 vd.; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, II, 50-51; *Müsned*, III, 495-496, 498; Buhârî, "ʿİlim", 19; Ebû Dâvûd, "Sefer", 20; "Şehru Ramażân", 3; Taberî, *Târîḫ* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1960-70 → Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), III, 156-157; Ebû Nuaym, *Ḥilyetü'l-evliyâʾ*, Kahire 1394-99/1974-79, II, 5-6; Serahsî, *Şerḥu's-Siyeri'l-kebîr* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1971-72, I, 266-267; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 179-180; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, Kahire 1328, II, 278-279; a.mlf., *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, V, 149-151; Hazrecî, *Ḫulâṣatü Teẕhîb*, Bulak 1301 → Beyrut 1399/1979, s. 191; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1981, IV, 9-12.

 İSMAİL L. ÇAKAN

ABDULLAH VASSAF EFENDİ

(bk. VASSAF ABDULLAH EFENDİ).

ABDULLAH b. VEHB el-MISRÎ

(عبدالله بن وهب المصرى)

(bk. İBN VEHB).

ABDULLAH b. VEHB er-RÂSİBÎ

(عبدالله بن وهب الراسبى)

(ö. 38/658)

Muhakkime Hâricîleri'nin ileri gelenlerinden biri.

Kaynaklarda adına ilk defa, Hz. Ali'nin safından ayrılarak Harûrâ'da toplanan Hâricîler'den bahsedildiği zaman rastlanmaktadır. Orada toplanan 4000 kadar Hâricî, anlayışlı, ileri görüşlü, kahraman, hatip ve aynı zamanda çok secde etmekten dizleri deve dizi gibi nasır tutup çatladığı için kendisine Zü's-sefinât (ذوالثفنات : "nasırlı") denen Abdullah'ın evinde bir araya gelerek durum muhakemesi yapmışlardır. Abdullah, inanan kimselere yaraşan davranışın "iyiliği emredip kötülüğü yasaklamak" (emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker) esasını bu dünyaya yaymak olduğunu belirterek, "halkı zalim olan bu yerden uzaklaşıp dağlara çıkmayı veya bid'atları reddederek Medâin'e gitmeyi" teklif etmiştir. Bu işler için bir emîr seçmenin zarureti üzerinde anlaşan Hâricîler, 19 Şevval 37 (30 Mart 658) tarihinde Râsibî'yi emîr seçmiş ve kendisinebiat etmiş, sonra da Nehrevan'a gitmişlerdir. Hz. Ali, hakemlerin meşhur kararı üzerine Nehrevan'da toplanmış olan Hâricîler'e, kendisine katılmaları için bir mektup yazmıştır. Sünnî kaynaklara göre Hâricîler'in bu mektuba verdikleri cevap, Ali'nin tövbe etmesi halinde durumu yeniden müzakere edebilecekleri mahiyetindedir. Hâricî kaynaklarında ise durum hayli farklıdır. Râsibî ve yanındakilerin zihniyetini aksettirmesi bakımından önemli olan bu mektubun metni özetle şöyledir: "Bismillâh... İmâmü'l-müslimîn Abdullah b. Vehb er-Râsibî ve yanındakilerden, kendi kendini azletme durumuna düşen Ali b. Ebû Tâlib'e... Mektubunda zikrettiğin 'iki hakemin Kitâbullah'ı terkettikleri ve Allah'ın indirdiğinin aksine hüküm verdikleri' tarzındaki mesele bize ulaşmış bulunmaktadır. Allah'a şükürler olsun ki ta başından beri bu işi yapmanın doğru olmadığını biliyorduk. Senin günahın, "tahkîm"e rıza gösterdiğin için hakemlerin günahından büyüktür. Hak olana dönmemizi ve daha önce olduğu gibi bizimle anlaşmayı teklif etmişsin. Bu durumda biz, senin tövbe ettiğini ve pişmanlık duyduğunu kabul ediyoruz. Sen hakikaten samimi ve dürüst isen Allah'a, Resûlüne ve müslümanların imamı Abdullah b. Vehb er-Râsibî'ye itaat hususunda müslümanlara iltihak et! Biz seni azlettikten sonra onu imam olarak tayin ettik; çünkü bizim böyle davranmamıza sen sebep oldun."

Bu her bakımdan sert, kesin kararlı ve bir o kadar da tarihî vak'alara ters düşen mektup üzerine, Hz. Ali, Râsibî'nin başkanlığındaki Hâricîler'in günahsız müslümanları zulüm ve işkence ile öldürmeye başladıklarını görünce,

bunu haklı bir sebep kabul ederek Nehrevan üzerine yürüdü ve Râsibî, Nehrevan'da meydana gelen şiddetli savaşta öldürüldü (9 Safer 38 / 17 Temmuz 658).

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb, nr. 597-598, vr. 196ª-197ª; Dîneverî, *el-Aḫbârü't-ṭıvâl* (nşr. Abdülmün'im Âmir), Kahire 1960, s. 202, 203, 205; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. Zekî Mübârek—Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1355-56 / 1936-37, II, 891-916, 917, 947; Taberî, *Târîḫ* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, I, 3363 vd., 3368-3369, 3382, 3443; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1384-85 / 1964-65, II, 404, 405; III, 47, 191; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, Köprülü Ktp., nr. 1172-1175, II, vr. 18ª-ᵇ; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399 / 1979, III, 335-339, 346, 427, 481; Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer*, DTCF Ktp., İsmâil Sâib, nr. I/1568, vr. 26ª-28ª; Kalhâtî, *el-Keşf ve'l-beyân*, British Museum, Oriental, nr. 2606, vr. 99ᵇ, 100ᵇ, vd. 106, vd.; J. Wellhausen, *el-Ḫavâric ve'ş-Şî'a* (trc. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1958, s. 39 vd.; E. Ruhi Fığlalı, *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983, s. 64-66, 68, 84, 85; M. Th. Houtsma, "Abdullah", *İA*, I, 44; H. A. R. Gibb, "'Abd Allāh b. Wahb", *EI²* (İng.), I, 54.

ETHEM RUHİ FIĞLALI

ABDULLAH b. YÂSÎN

(عبد الله بن ياسين)

Abdullāh b. Yâsîn el-Cüzûlî
(ö. 451 / 1059)

Murâbıtlar Devleti'nin kurucusu.

Annesi, Büyük Sahra ile Fas sınırlarında yaşayan Cüzûle (Küzûle) kabilesine mensup olduğu için el-Cüzûlî (el-Küzûlî) nisbesini almıştır. Kādî İyâz, onun da Berberî Cüzûle kabilesi içinde doğduğunu kaydeder. Kurtuba'da başladığı tahsilini, Dârülmurâbıtîn adıyla ilk **ribât***ı kurmuş olan fakih Veccâc b. Zellû (Zelvî) el-Lamtî adlı bir âlimin yanında Sus'ta tamamladı. Bir süre sonra Cüdâle kabilesi reisi Yahyâ b. İbrâhim'in (bazı kaynaklara göre ise aynı kabileden Cevher b. Sakkum'un) daveti üzerine, Kayrevanlı fakih Ebû İmrân el-Fâsî'nin de tavsiyesiyle hocası tarafından, Büyük Sahra'nın güneyinde yaşayan ve kelime-i şehâdet dışında din konusunda bilgileri olmayan Sanhâce Berberî kabilelerine İslâmiyet'i öğretmek üzere gönderildi.

İslâmî bilgilere vâkıf, cesur ve kültürlü bir insan olan Abdullah, Yahyâ b. İbrâhim ile beraber Sanhâce'nin Cüdâle kolunun oturduğu bölgeye giderek İslâm'ın temel esaslarını anlatmaya başlayınca büyük bir tepki ile karşılaştı. Burada Cüdâle kabilesine mensup iki asilzade Ayâr ile Takkû'nun başlattığı isyana katıldığı için Cevher b. Sakkum'u idam ettirdi. Namaz kılmayı ve zekât vermeyi kabul eden halk kısas, recm ve hırsızlık sebebiyle el kesilmesi gibi cezaları reddediyordu. Burada olumlu bir sonuç elde edemeyince, İslâmiyet'i öğretmek için daha sonra Lemtûne kabilesine gitti, fakat orada da aynı tepkiyi gördü; bunun üzerine onlarla mücadele etmeye karar verdi. Ancak ciddi bir muhalefetle karşılaşınca Lemtûne kabilesi reislerinden Yahyâ b. Ömer, kardeşi Ebû Bekir b. Ömer ve diğer arkadaşlarıyla birlikte Senegal'deki bir adaya sığındı; burada dinî-askerî maksatla bir tekke (ribât) kurdu. Bu **ribât** dolayısıyla Abdullah'ın adamlarına ve onların gayret ve faaliyetleri sonucu kurulan yeni devlete Murâbıtlar (Murâbıtûn) denildi. Abdullah burada özellikle Lemtûne'ye mensup çok sayıda mücahidi eğitip müstakbel cihad hareketleri için güçlü birer savaşçı olarak yetiştirdi. Murâbıtlar'ın askerî disiplin altında eğitildiklerini duyan binlerce kişi buraya gelmeye başladı. Abdullah, sayıları 30.000'i aşan bu mücahidler sayesinde aralarında Cüdâle ve Lemtûne kabilelerinin de bulunduğu Sanhâceliler'i itaat altına aldı. Kendisi dinî lider olarak otoriteyi elinde tutmakla beraber ordunun başına kabile reislerinden Yahyâ b. İbrâhim'i, daha sonra da Yahyâ b. Ömer'i getirdi.

Sicilmâse Hâkimi Mes'ûd ez-Zenâtî'nin zulmünden bıkan âlimler Murâbıtlar'dan yardım istediler ve onları Sicilmâse'yi fethe teşvik ettiler. Bunun üzerine harekete geçen Abdullah b. Yâsîn, Yahyâ b. Ömer'le birlikte burayı ele geçirerek Mes'ûd ez-Zenâtî'yi öldürdüler ve şehirdeki bütün eğlence yerlerini tahrip ettiler (445 / 1053-54). Sicilmâse bu tarihten itibaren bağımsızlığını kaybetmekle beraber zaman zaman mahallî ayaklanmalara sahne oldu. Yahyâ b. Ömer'in şehid olması üzerine yerine "emîrü'l-müslimîn" unvanıyla Ebû Bekir b. Ömer getirildi (447 / 1055-56). Ebû Bekir derhal kuzeye doğru fetihlere başladı ve ilk hedefi Fâtımîler'in küçük bir Şiî prenslik kurdukları Sûs oldu. İyi bir kumandan olarak yetiştirdiği amcazadesi Yûsuf b. Tâşfîn ile birlikte şehri Ali b. Abdullah el-Becelî'nin elinden aldı ve Şiîliğin yerine Mâlikî mezhebinin esaslarını hâkim kıldı (448 / 1056-57). Murâbıtlar bu tarihten itibaren Mağrib'e girdiler ve Masmûdîler'in idaresindeki Ağmat'ı zaptettikten sonra Gana Krallığı'nın topraklarına hücum ederek bugünkü Tagan'ın güneyinde yer alan Avdagost'u ele geçirdiler. Der'a (Dra'a) ve Tedlâ'yı (تادلا) da aldıktan sonra 1059 yılında putperest Bergavâta kabilesinin hâkimiyetindeki Tamesna üzerine yürüdüler. Abdullah b. Yâsîn bunlarla yaptığı savaşlardan birinde yaralandı ve 8 Temmuz 1059 tarihinde Tamesna yakınlarında öldü. Cenazesi, Kerîfle adıyla bilinen yüksek bir yere defnedildi. Kabrinin yanında yapılan mescid bugün hâlâ ayaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kādî İyâz, *Tertîbü'l-medârik* (nşr. Ahmed Bükeyr Mahmûd), Beyrut 1387 / 1967, II, 780-782; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399 / 1979, IX, 619-621; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. Hüseyin Nassâr), Kahire 1403 / 1983, XXIV, 253-261; İbn Haldûn, *el-'İber*, Bulak 1284 — Beyrut 1399 / 1979, VI, 182 vd.; [Müellifi meçhul], *el-Ḥulelü'l-mevşiyye fî ẕikri'l-aḫbâri'l-Merrâküşiyye* (nşr. Süheyl Zekkâr—Abdülkādir Zimâme), Rabat 1399 / 1979, s. 19-23; C. E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi* (trc. Erdoğan Merçil—Mehmet İpşirli), İstanbul 1980, s. 34-35; Charles André Julien, *Histoire de l'Afrique du Nord: Tunisie-Algérie-Maroc*, Paris 1980, II, 78-81; Hasan Îsâ Abdüzzâhir, *ed-Da'vetü'l-İslâmiyye fî ġarbi İfrîḳıyyâ ve ḳıyâmi devleti'l-Fûlânî*, Riyad 1401 / 1981, s. 82-89; H. İbrâhim Hasan, *Târîḫu'l-İslâm*, Kahire 1982, IV, 283, 292, 312-315, 438, 448, 456; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîḫu'l-Maġrib fi'l-'aṣri'l-İslâmî*, İskenderiye 1982, s. 607-622; Ziriklî, *el-A'lâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, IV, 144; J. Spencer Trimingham, *A History of Islam In West Africa*, Oxford 1985, s. 22, 25, 28-30, 45-55; İbrâhim Harekât, *el-Maġrib 'abre't-târîḫ*, Rabat 1405 / 1985, I, 158-160; Jamil M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, London 1987, s. 80-83; Roger Tourneau, "North Africa to the sixteenth century", *The Cambridge History of Islam* Cambridge 1970, II/A, s. 222; H. T. Norris, "New Evidence on the Life of 'Abdullah b. Yasīn and the Origins of the Almoravid Movemenet", *JAfr.H*, XII/2 (1971), s. 255-268; Ronald A Messier, "Ouantitative Analysis of Almorovid Dinars", *JESHO*, XXIII (1980), s. 106-107; S. İbrâhim eş-Şeyhalî, "'Abdullāh b. Yâsîn ve'l-ḥareketü'l-Murâbıṭıyye min ḥilâli *Kitâbi'l-Medârik* li'l-Ḳâḍî 'İyâż", *Mecelletü Âdâbi'l-Müstanṣıriyye*, XI, Musul 1985, s. 319-332; E. Doutte, "Abdullah", *İA*, I, 44; Şinâsi Altundağ, "Murâbıtlar", *İA*, VIII, 580-581.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN